

ГЕРМЕНЕВТИКА: НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Ідея повного огляду книжок із герменевтичної проблематики позбавлена надії на здійснення. І йдеться навіть не про відсутність бажання чи можливості представити всі вітчизняні видання, присвячені згаданій тематиці. Просто їх дуже небагато, і звичайний розгляд цих книжок не дасть якоїсь цілісної картини процесу. По-перше, в Україні відсутня системна увага до герменевтики. Хоч на підтвердження того, що останнім часом усе ж зростає спеціальна зацікавленість, згадаємо виданий Дрогобицьким державним педагогічним університетом ім. І.Франка збірник “Герменевтичні студії. Герменевтика тексту: між істиною і методом”¹, що вмістив матеріали міжнародного семінару. По-друге, у наших бібліотеках неможливо зробити більш-менш повну підбірку найважливіших видань і публікацій цього напрямку, що належать іноземним авторам. Це ж стосується і творів герменевтичної класики. Тому, по-третє, книжки в огляді довелося розташувати так, щоб це одночасно відповідало логіці історичного поступу галузі та висвітлювало б головні дискусійні питання. Ще одна відмінна риса — певною мірою, альтернативний характер огляду. Тобто буде йтися передусім про ті видання, які з різних причин цитуються далеко не в першу чергу. Матеріал вийшов достатньо суб’єктивним хоча б тому, що завжди можна згадати більше. Його основна методологічна ідея — представити ті праці з герменевтики, які при бажанні може знайти науковець в Україні.

Окремо не будуть розглядатися такі найважливіші та найцитованіші видання, як “Істина і метод”², “Герменевтика і поетика”³ Г.-Г.Гадамера й “Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.”⁴, оскільки вони значною мірою включають у себе теорію, історію, значні текстові масиви того, що ми називаємо вченням про розуміння — у філософському і критичному вираженні. Зазначимо лише, що три згадані томи Гадамера складаються з монографії та двох збірок статей, опублікованих на герменевтичну тематику в різні роки. Це найбільш розважливий і вдумливий автор, його погляди мають неперевершену вартість в осмисленні сутності герменевтики. Українською мовою також вийшли окремим виданням есеї Гадамера “Вірші і розмова”⁵. Т.Гаврилів у своїй передмові означає герменевтику як тлумачення тексту, але не лише літературного чи мистецького, а світу як тексту. Один із англомовних перекладів Гадамера — “Філософська герменевтика”⁶ з передмовою Д.Лінга, який зауважує тісну паралель між концепцією буття пізнього Гайдеггера та концепцією традиції Гадамера й центральну роль мови в обох філософів. Як справжній діалог, продовжує він, герменевтична розмова між інтерпретатором і текстом передбачає рівність та активну взаємність. Деякі з есеїв і статей “Філософської герменевтики” були опубліковані у згаданих україномовних виданнях.

В огляд насамперед потрапили вітчизняні та іноземні видання після 1991 р. Водночас згадуються книжки, які можна дістати в Україні через популярні віртуальні магазини www.Amazon.com і www.Ozon.ru, а також видання, що їх можна придбати в пересічній університетській книгарні на Заході. Тобто в такий спосіб український науковець може одержати ту чи ту працю, якщо не особисто перебуваючи у відрядженні, то принаймні замовивши книжку своїм колегам. Інша справа — тривала робота в західноєвропейській або американській науковій бібліотеці, яка відкриває зовсім інші можливості. Проте ми не беремо до уваги таку виняткову нагоду, оскільки вона поки що не створює принципово нової

¹ *Герменевтичні студії. Герменевтика тексту: між істиною і методом* / Зб. наук. пр. — Львів, 2001.

² *Гадамер Г.-Г. Істина і метод: У 2-х т.* — К., 2000.

³ *Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика.* — К., 2001.

⁴ *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / За ред. М.Зубрицької. — Львів, 2002.

⁵ *Гадамер Г.-Г. Вірші і розмова.* — Львів, 2002.

⁶ *Gadamer H.-G. Philosophical Hermeneutics.* — University of California Press, 1977.

ситуації для української гуманітарної галузі. Такий огляд у жодному разі не претендує на вичерпність. Він може мати значення як один із перших кроків зі систематизації герменевтичної проблематики в Україні, що уможливуватиме наступні рефлексії та подальший рух у різних напрямках.

Перейдемо до енциклопедичних філософських словників, адже питання узгодження термінології, оволодіння нею повною мірою становить першочергове методологічне завдання. Перший у цьому ряді – “Кембріджський філософський словник”⁷. З ним можна порівняти основні термінологічні гасла та персоналії, розміщені в українському “Філософському енциклопедичному словнику”⁸ й білоруській енциклопедії з історії філософії⁹. Найкорисніше з погляду герменевтичної тематики та найглибше, що подає не лише гасла, а й цілі дослідження, на наш погляд, білоруське видання. Ще одна енциклопедія, присвячена постмодернізму¹⁰, потребує окремої згадки. Незважаючи на те, що постмодернізм означає зовсім іншу, навіть протилежну герменевтиці, проте все ж плідну інтерпретаційну царину, книжка відтіняє багато важливих термінів і понять.

Наступна ланка – культурологічна. Р.Грейвс у своїй книжці “Міфи стародавньої Греції”¹¹ висвітлює інтелектуальні й духовні особливості грецького світу більш адекватно, ніж краще знайомий українському читачеві М.Кун. Якщо другий автор створює атмосферу чарівних казок і поетизованих інтерпретацій, то в першому ми потрапляємо у світ, де панують кров і секс. Попри очевидну суб’єктивність Грейвса, його тексти не пропонують якийсь “полегшений” варіант грецького світогляду, спеціально адаптований до наших теперішніх смаків. Цей автор залишає першоджерела без прикрас. Такий погляд дозволяє нам глибше зрозуміти природу грецького інтелектуалізму. Тут можна знайти відомості про Гермеса, з ім’ям якого, на думку багатьох, пов’язується термін “герменевтика”. Гермес не бреше, та, проте, не говорить усієї правди. Він пояснює або ж тлумачить людям мову богів, яких колись навчив добувати вогонь. Також винайшов кілька музичних інструментів, кулачний бій, міри, астрономію, водночас опікується родючістю, скотарством, торгівлею, мандрівниками тощо. Греки за певними правилами інтерпретували свої міфи, зібрані й кодифіковані в поемах Гомера. Платон називає поетів “герменевтами богів”, Аристотель пише трактат “Про тлумачення”. Самостійного значення герменевтика набуває у стоїків. У контексті цієї проблематики нас цікавить сама давньогрецька філософія як певна оригінальна стратегія мислення, знову актуалізована свого часу М.Гайдеггером.

Ми також недостатньо розуміємо дух середньовіччя, яке досі узвичаєно називати “темним”. І.Качуровський у своїй книжці “Генерика та архітектоніка” доводить як мінімум протилежне¹². Органічне засвоєння спадщини середньовіччя безпосередньо корелюється в нього з подоланням примітивізму радянської тоталітарної спадщини. Автор заповнює великі порожнечі нашого незнання, допомагає розв’язати завдання нерозуміння, які стоять перед більшістю української читаючої публіки. Середньовіччя продукує ідеї нової якості, яких не було за попередньої доби античності. Ідеалізм і фанатизм, невідомі раціонально мислячим грекам і римлянам, стають рушійними силами нового суспільства. Середньовічну Європу об’єднувала жива віра, певний абсолютний романтизм, що назавжди залишився недосяжним взірцем для пізніших європейських романтиків. За висловом І.Дзюби, ця книжка – есеїстично оформлений цикл лекцій. До того ж з осмисленням представленого матеріалу в українському культурному контексті. І.Качуровський обмежує часові рамки своєї історії західноєвропейської літератури падінням Римської імперії в 476 р., з одного боку, і творчістю Франсуа

⁷ *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. – Cambridge University Press, 2001.

⁸ *Філософський енциклопедичний словник*. – К., 2000.

⁹ *История философии*. Энциклопедия. – Минск, 2002.

¹⁰ *Енциклопедія постмодернізму*. – К., 2003.

¹¹ *Грейвс Р.* Мифы древней Греции. – М., 1992.

¹² *Качуровський І.* Генерика та архітектоніка. – К., 2005.

Війона — з другого. Ще за часів занепаду Риму, а потім у середньовіччі розвивається християнська герменевтика, пов'язана з традицією юдейської екзегетики (Філон Олександрійський) та працею Отців Церкви (Климент Олександрійський, Ориген, Св. Августин та ін.).

Наступне видання належить класику герменевтичного вчення німецькому богослову та філософу Ф.Шлейєрмахеру і має відповідну співзвучну назву¹³. Дозволю собі уточнити думку перекладача й автора передмови А.Вольського про те, що універсальність розуміння вичерпується у Шлейєрмахера єдиним законом герменевтичного кола: ціле розуміється з частин, а частини тільки у зв'язку з цілим. Головним свідченням універсальності герменевтики в цього автора слід вважати твердження про необхідність подолання нерозуміння як головної проблеми, що її завжди треба вирішувати. Усі герменевтичні процедури повинні завершуватися повним розумінням. Така позиція випливає з романтизму теорії Шлейєрмахера, який стверджував, що інтерпретатор повинен достеменно збагнути, що саме хотів сказати автор у своєму творі, тобто повністю відтворити сенс повідомлення. Зараз ми б сказали, що це не лише неможливо, але не так і важливо. Адже ми не знаємо, що насправді хотів сказати автор — з неможливості перепитати чи просто недовіри. Якщо ж припустити, що текст промовляє сам за себе, то різні читачі розумітимуть його по-своєму чи кожен із них інакше під час прочитання того самого твору в різні періоди життя. Найголовніше, що ми беремо від Шлейєрмахера — це універсальність герменевтики, поняття герменевтичного кола та цільність романтичного мислення, яке виражається у твердженні: інтерпретація є мистецтвом.

Значно більші текстові масиви Ф.Шлейєрмахера містить збірник його праць “Герменевтика і критика”¹⁴, що вийшов у серії “Кембріджські тексти з історії філософії”. Окрім спільної з російським виданням частини, в англійській версії також подані його твори “Критика”, “Основна герменевтика” та фрагмент праці “Діалектика”. Редактор і перекладач Е.Бові вказує, що герменевтика як “мистецтво інтерпретації” розвинулася останнім часом в англоговному світі з допоміжної галузі європейської філософії до найбільш широко деатованих тем сучасної філософії. А німецькому протестантові Ф.Шлейєрмахеру належить роль фундатора сучасної герменевтики. Розуміння його спадщини — непроста справа, адже вона повинна розглядатися як така, що належить попереднім традиціям біблійної та філологічної інтерпретації і водночас у зв'язку з новими філософськими викликами теоріям інтерпретації та новими поглядами на культуру, історію і мову, сформованими наприкінці XVIII ст. Е.Бові нагадує, що думка про універсальну герменевтику на той час уже не була новою. Проте саме ідеї Шлейєрмахера здійснили важливий поворот до сучасної філософської полеміки. Тому для правильного усвідомлення значення представлених у виданні текстів необхідно враховувати інтелектуальний контекст того часу, коли вони були написані. Також не слід забувати, що теорія Ф.Шлейєрмахера має етичний характер, мова — універсальне значення для розуміння текстів, дискурсів і взагалі Іншого, а стосунки між діалектикою та герменевтикою ґрунтуються на взаємодії між універсальністю мови й індивідуальністю її застосування.

Надзвичайно важливе українське видання, присвячене герменевтиці, — це монографія С.Кошарного “Біля джерел філософської герменевтики”¹⁵. Розглядаючи взаємовпливи В.Дільтея та Е.Гуссерля, автор простежує початки філософської герменевтики ще до М.Гайдеггера. Зокрема, ця фаза розвитку герменевтики в історичному науковченні Дільтея пов'язується зі впливом на нього феноменологічної теорії, а саме з виходом у 1900—1901 роках “Логічних досліджень” Гуссерля. Кошарний говорить про два схожих цикли в розвитку поглядів обох мислителів — спочатку заперечення традиційної метафізики, а

¹³ Шлейєрмахер Ф. Герменевтика. — СПб., 2004.

¹⁴ Schleiermacher F. Hermeneutics and Criticism. — Cambridge University Press, 1998.

¹⁵ Кошарний С. Біля джерел філософської герменевтики. — К., 1992.

потім фактичне повернення до неї. Кожен із них ніби підриває себе зсередини, пише автор, сягає самозаперечення на основі принципу історизму й вертається до визнання тих духовних цінностей, світоглядних ідеалів і філософських основоположень, заперечення яких становило його початок.

Спочатку Дільтей переносить вагу розуміння на людину, яка за допомогою співпереживання і співрозуміння може збагнути факти історії. Він також доходить висновку, що саму філософію слід зробити предметом філософського дослідження. Однак ця плідна думка “філософії філософії” так і не дістала в нього належного розвитку, втілюючись пізніше у фундаментальній онтології М.Гайдеггера. На думку останнього, це сталося головним чином тому, що проблеми, які перебували в центрі уваги Дільтея, відносяться не до методології та наукового пізнання, а до проблем онтології. За словами С.Кошарного, наукове просвітительство, започатковане новоевропейською філософією, завершується в особі Дільтея історичним просвітительством. Другий цикл зв’язаний із феноменологією Гуссерля, котрий спочатку навіть слово “історія” брав у лапки. Він приймає світоглядний виклик, кинутий історизмом логіці й філософії наукового пізнання, висунувши ідею “наукової філософії”, позбавленої будь-якого психологізму й релятивізму. Проте пізніше Гуссерль прибирає лапки з історії, надаючи категорії історичності повновладного права голосу як фундаментальній передумові та внутрішній сутнісній визначеності філософського мислення. Автор зазначає, що це “історичне апріорі” стало згодом в онтологічно переосмисленому вигляді однією з ключових категорій сучасної філософської герменевтики.

Книжка “Герменевтика. Психологія. Історія. Вільгельм Дільтей і сучасна філософія”¹⁶ – це збірник матеріалів конференції “Вільгельм Дільтей і філософська культура сучасності”, проведеної Російським державним гуманітарним університетом. Варто відзначити деякі порівняльні аспекти спадщини цього мислителя, з одного боку, і Аристотеля, М.Гайдеггера, Е.Гуссерля, Г.Шпета, С.Франка, Л.Толстого – з другого. Видання цього збірника пов’язується з виходом перших двох (із шести) томів російськомовного видання його творів. Докладно розглянуті питання оформлення методичних процедур, також історизму, історичної раціональності, самопізнання, співвідношення “психологічного” та “герменевтичного” у творчості Дільтея. Відзначено, що його ідеї, зокрема стосовно розвитку “наук про дух”, продовжують стимулювати філософську рефлексію історичного життя та його різноманітні концептуалізації в науці.

Дуже багато зробив для розкриття змісту і спрямованості філософської герменевтики, у тому числі завдяки перекладам та інтерпретації М.Гайдеггера і Г.-Г.Гадамера (і не тільки), зібраних у книжці “Тексти та переклади”¹⁷, Т.Возняк. Окрім того, він редагує філософсько-культурологічний журнал “ї”, виступає організатором різноманітних інтелектуальних акцій, серед яких згадаємо семінар за участю Ж.Грондена “Герменевтичний метод Гадамера у пізнанні історії”¹⁸. Розуміючи, за Гадамером, герменевтику як практику, Т.Возняк насамперед став не істориком герменевтики, а тим, хто нею практично послуговується через запитання й міркування. Він береться до обговорення поточних проблем, які належать не лише до царини філософських трактатів, а й до нашого щоденного “проживання”, що відбивається в мас-медіа. Пише про складність і надію, існування й очікування, життя й манівці раціоналізму, слугування і віру, відродження держави й людину, філософію і теологію. Його власні тексти можемо віднести до філософської есеїстики. Завдяки таким авторам, як Т.Возняк, ще з кінця 80-х в Україні розпочалася мода на есеїстику. Простір мови органічно має для Возняка не лише семантичне, а також філософське та поетичне значення.

¹⁶ Герменевтика. Психологія. Історія. Вільгельм Дильтей и современная философия. – М., 2002.

¹⁷ Возняк Т. Тексти та переклади. – Х., 1998.

¹⁸ Герменевтичний метод Гадамера у пізнанні історії (Львів, 12 жовтня 2002 р.). <http://www.ji-magazine.lviv.ua/seminary/2002/sem14-10.htm>

Більше як “двадцять років по тому” можна знайти у продажу надзвичайно цікавий у своєму роді збірник “Герменевтика: історія і сучасність”¹⁹. Досі це одне з найцитованіших на пострадянських теренах видань з герменевтики. Тут уміщені ґрунтовні статті, присвячені Шлейєрмахеру, Дільтею, Гайдеггеру, Гадамеру, Рікеру та ін. При цьому хоч і вживаються твердження на зразок “філософська герменевтика є одним із напрямків буржуазної ідеології”, “буржуазна філософія епохи імперіалізму”, “марксистські дослідження герменевтики”, звучать заклики “не розмивати марксистсько-ленінське вчення різноманітними фабрикатами буржуазної ідеології, а навпаки, боротися за його чистоту, творчо розвивати його — ось шлях до пізнання та вирішення нових проблем” тощо, проте такого роду риторика не завадила авторам подати якісний реферативний виклад головних ідей становлення філософської герменевтики.

П.Рікер належить до тих мислителів, кого поруч з Гайдеггером і Гадамером найчастіше згадують у контексті філософської герменевтики. З його книжок, виданих останнім часом, згадаємо “Інтелектуальну біографію”²⁰. Вона побачила світ у видавництві “Дух і літера”, яке найактивніше популяризує цього автора в Україні. Рікер сприйняв гайдеггерівський напрям філософствування, що окреслюється формулою “я є”, коли саме розуміння є сутнісною ознакою екзистенції. Він вважає себе прихильником герменевтичної феноменології. Рікер розрізняє “я” (moi), що є господарем над самим собою, та “я” (soi), яке є учнем тексту, що суттєво впливає на розуміння сучасної герменевтики. Перше поняття відносить нас до тверджень М.Гайдеггера про у-становлення світу. Також уможливорює есеїстичну герменевтику з позиції природної здатності людини до розуміння, підкреслюючи її втягненість до процесу розуміння буття. Друге поняття ми відносимо до позиції Г.-Г.Гадамера про освоєння тексту, коли, розуміючи та інтерпретуючи його, ми стаємо його частиною й самі змінюємося під його впливом.

Автор зізнається, що саме ця переконаність у тому, що “бути-для-того-щоб-сказати” — попереднє відносно нашого “сказати”, пояснює його вперте прагнення відкрити в поетичних застосуваннях мови (а трохи згодом і в наративності) онтологічну спрямованість, що лежить в основі преференційної претензії розглядуваних висловлювань. Можемо продовжити: таке твердження відкриває нам шлях до визнання універсалізму герменевтики як певного онтологічного горизонту потреби в розумінні, що втримує в собі всі інші історичні та спеціальні виміри розуміння. Тобто Рікер унеможливорює фрагментизацію різноманітних положень і доктрин, концептуально замикаючи всю різнобарвну герменевтичну традицію в єдиний простір учення про розуміння.

Наступне видання — “Психологічна герменевтика”²¹ А.Брудного, рекомендоване як навчальний посібник для факультету психології Московського державного університету. Тому тут уміщено також практичні психологічні вправи. Автор розглядає здатність розуміти як певну властивість людської психіки. Він вживає термін постгерменевтика як синонім науки розуміння, тотожної в нього внутрішній рівновазі нормальної людини. Ця наука — прояв і наслідок експериментального підходу до аналізу проблеми розуміння, спроба створити у свідомості й підсвідомості читача установки, орієнтовані на розуміння текстів і реальності. А.Брудний пропонує спеціальний професійний, а тому оригінальний погляд на герменевтичну проблематику. Водночас, за Гуссерлем, ми можемо вести мову про феноменологічну здатність, яка так само має відношення до герменевтики, але вже не до психології. У Гадамера зустрічаємо міркування про здатність до судження. Посилаючись на Канта, він говорить не лише про логічну, а й також про естетичну здатність, духовну здатність до розрізнення. Поряд з індивідуальним — психологічним і релятивістським — чинником виникає ціннісний, трансцендентальний аспект. Не пов’язані між собою, всі згадані здатності,

¹⁹ *Герменевтика: история и современность.* — М., 1985.

²⁰ *Рікер П.* Інтелектуальна автобіографія. Любов і справедливість. — К., 2002.

²¹ *Брудный А.* Психологическая герменевтика. — М., 2005.

однак, поглинаються герменевтикою настільки, наскільки вони спрямовані на розуміння.

О.Юркевич у своїй монографії “Герменевтичні ідеї у східнослов’янській філософії”²² ставить важливе питання про діалог між різними герменевтичними культурами, вживаючи термін “культургерменевтика”. Вона досліджує національну специфіку розуміння з наголосами на ментальності і традиції. Точніше, не сам факт смислового багатоманіття, а ті умови і причини, що це розмаїття породжують. І продовжує, що під цими умовами треба розуміти не тільки культурне середовище, в якому відбувається розуміння та інтерпретація (тобто зовнішнє для процесу розуміння й інтерпретації оточення), а зумовлену цим культурним середовищем практику культивування здатності розуміти, котра створює особливу побудову розуміння. У виданні розглядаються джерела герменевтичних ідей східнослов’янської філософської традиції, герменевтичний синтез етики, релігії і науки, розуміння і мова, герменевтична логіка і феноменологія, філософія діалогу і герменевтика культури. Дослідження спирається на вивчення спадщини Г.Сковороди, П.Юркевича, П.Флоренського, О.Потебні, В.Розанова, М.Бердяєва, Г.Шпета, А.Лосєва, Ю.Лотмана та ін.

Проте авторка, за власним зізнанням, не просто працює над реставрацією образу слобожанського філософа, яким вважає і себе. Відкриваючи простір східнослов’янської герменевтики, вона намагається об’єднати українську та російську традиції. Саме такий об’єднавчий процес чи “собірательство” своєю чергою породжують терміни “вітчизняний філософ”, “вітчизняний проект відродження”, “російська [спільна українська і російська – С.К.] герменевтика”. О.Юркевич вважає, що тексти західноєвропейських теоретиків герменевтики зовсім не демонструють відкритості у ставленні до слов’янської філософії та культури. Тобто вони закриті й негативні, на відміну від, вочевидь, відкритих і позитивних слов’янських. З різким поворотом від позірного діалогу культур до елементарного расизму формуються відповідні вектори протистояння добра і зла: “культурний світ Східної Європи” – “європоцентристська та американська ідеологія”.

П.Іванишин у праці “Національно-екзистенціальна інтерпретація”²³ дотримується того ж принципу “культургерменевтики”, який, однак, розуміється по-іншому. Він веде мову про “націологічну герменевтику”, що покликана допомогти в пізнанні власної національної чи будь-якої іншої культурної дійсності, про іманентний герменевтичний потенціал художньої літератури. Своє завдання вбачає в пошуку притаманних українській культурі методологічних моделей. Книжка включає в себе розгляд проблем, зв’язаних із теоретичними основами національно-екзистенціальної методології, національно-екзистенціальною інтерпретацією та історико-літературною практикою. П.Іванишин на основі спадщини українського націоналізму, європейського консерватизму, а також постколоніальних студій і герменевтичних процедур цілеспрямовано вибудовує націоцентричний інтерпретаційний дискурс. Автор розрізняє культурний імперіалізм і культурний націоналізм, спирається на спадщину Т.Шевченка, Є.Маланюка, Д.Донцова, М.Гайдеггера, Г.-Г.Гадамера, Е.Саїда. Він окреслює ідеологічне протистояння в сьогоднішній посттоталітарній Україні по лінії імперіалізм – націоналізм (маючи на увазі не лише російську агресію, а й також загрози глобалізації). Тобто вказує на необхідність пошуку адекватності розуміння в умовах постколоніального статусу України та зв’язаних з ним жорстких ідеологічних борінь. П.Іванишин розглядає постколоніалізм як актуалізовану постімперською історичною ситуацією загальногуманітарну методологію, у котрій підставою для інтерпретації слугують пріоритетність збереження й розвитку національної культури, утвердження її самодостатності та подолання різноманітних імперських дискурсів.

²² Юркевич Е. Герменевтические идеи в восточнославянской философской традиции. – Х., 2002.

²³ Іванишин П. Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти). – Дрогобич, 2005.

На особливу увагу заслуговує електронний гіпертекстовий підручник А.Лашкевича “Герменевтика. Вступ”²⁴. Герменевтика визначається тут як галузь стосунків людини і слова. Підкреслюється, що в найпростішому вигляді герменевтика – спроба пізнати й визначити слово як найперший і найвиразніший знак культурної присутності людини у світі. Залежно від ставлення до слова, автор поділяє герменевтику на такі історичні форми: сакральнo-міфологічну, історико-теоретичну та філософську. Підручник орієнтований переважно на практичне застосування у критиці. Важливе тут акцентування уваги на міждисциплінарному характері герменевтики, визнання її специфічною культурною практикою, в якій здійснюється й формується розуміння Іншого (Чужого). Сутність герменевтики визначається в підручнику за допомогою вивчення її історії, теорії та методології як основна галузь розуміючого й інтерпретуючого мислення та діалогічної діяльності в сучасній культурі, мистецтві, науці. Історія герменевтики подається як процес змін одних тлумачних процедур іншими, від античного оракула до деконструкції включно.

Праця В.Владимирова “Журналістика, особа, суспільство: проблема розуміння”²⁵ зв’язує герменевтичну проблематику з масовою комунікацією, що само по собі, безумовно, актуальне завдання. Однак, по-перше, це не виправдовує ставлення автора до журналістики як до науки. Насправді журналістика – це щоденна професійна діяльність. Тому її регламентація можлива з погляду узагальнення практичного досвіду в конкретних правилах і нормах, які просто треба брати до уваги. Дослідження медіа чи масової комунікації не можуть адресуватися самим журналістам власне як настанови, що спрямовують їхні дії та формують навички. Корисними для журналістики висновки наукових досліджень можуть бути лише у вигляді інтелектуальної продукції “другого порядку”, через широкі філософсько-культурологічні узагальнення. По-друге, автор доволі прямолінійно застосовує герменевтичні поняття у специфічних ситуаціях, що вимагає спеціальної адаптації. Водночас тлумачить їх поверхово. Так, важко зрозуміти дорікання Г.-Г.Гадамеру щодо недостатнього прояснення ним та його “попередниками і послідовниками” теорії герменевтичного кола.

Р.Палмер присвятив свою книжку “Герменевтика”²⁶ Г.-Г.Гадамеру. Видання побачило світ у серії “Феноменологія та екзистенціальна філософія”. Пишучи про теорію інтерпретації, автор зосереджується на спадщині Шлейєрмахера, Дільтея, Гайдеггера й Гадамера. В анотації він зауважує, що ця книжка представляє англomовному читачеві таку важливу галузь сучасної філософії і теології, що її значення дедалі збільшується, як герменевтика. Вона переймається проблемою розуміння, особливо щодо інтерпретації лінгвістичних текстів, і має інтердисциплінарний характер. Насамперед у стосунках з філологією, історією та філософією, зокрема з екзистенціальною філософією й філософією мови. Професор Р.Палмер підкреслює важливість герменевтики для інтерпретації літератури. Він приділяє спеціальну увагу етимології цього терміна, вказуючи, що Гермес, окрім багатьох інших здобутків, винайшов мову і письмо. Автор зупиняється на трьох відмінних значеннях інтерпретації: говоріння, пояснення й переклад. Літературна інтерпретація може включати в себе два або й усі три способи діяльності. У кращих традиціях англо-саксонського практицизму Р.Палмер називає останню главу “Герменевтичний маніфест – американській літературній інтерпретації” й у висновку формулює тридцять тез за такими напрямками: про герменевтичний досвід; про подолання суб’єкт-об’єктної схеми; про об’єктивний і автономний статус мистецтва; про метод і методи; про потребу історичної свідомості в літературній інтерпретації.

“Вступ до філософської герменевтики”²⁷ монреальського професора Ж.Грондена вийшов у серії “Йельські герменевтичні студії” (з інформацією про

²⁴ Лашкевич А. Герменевтика. Введение. – Ижевск, 2002. Підручник розміщений на CD.

²⁵ Владимирова В. Журналістика, особа, суспільство: проблема розуміння. – К., 2001.

²⁶ Palmer R. Hermeneutics. – Northwestern University Press, 1969.

²⁷ Grondin J. Introduction to Philosophical Hermeneutics. – Yale University Press, 1994.

те, що в цьому університеті герменевтика вивчається як теорія інтерпретації в усіх її варіантах і галузях). Теми представлені в послідовності розширення й поглиблення нашого уявлення про те, чим є розуміння, за допомогою докладного окреслення різних напрямків і традицій, включно з їхнім розпізнаванням від античності до наших часів. Вступне слово до видання написав сам Гадамер. Він обґрунтовує своє положення про “універсальну герменевтику”, яка своїми завданнями наближається до універсальності логіки й мови. Остання, перебуваючи в центрі сучасної герменевтики, має відношення до всіх інтерпретаційних дисциплін від найдавніших часів. Сьогодні нам важливо пам’ятати про Іншого, який не становить об’єкт для певного суб’єкта і якого ми розглядаємо у взаємодії мови та життя. Розуміння — це не метод, а радше саме те, що об’єднує тих, хто розуміє одне одного. Герменевтика заохочує слухати одне одного, спрямовуючись на порозуміння між людьми. Гадамер застерігає проти небезпеки звуження розуміння герменевтики лише як певної теорії, оскільки це обмежує наші можливості та призводить до своєрідного методологічного заціпеніння, обкрадає нас через неприйняття досвіду інших людей, інших вражень, інших текстів та їхніх прагнень до обґрунтованості.

Слід відзначити особливу зацікавленість Ж.Грондена предметом свого дослідження, адже біографічний компонент підкреслює відданість істині. Цю дослідницьку емоційність можна виявити з його згадки про розмову з Гадамером в одному гейдельберзькому пабі про сутність філософської герменевтики. У книжці можна знайти надзвичайно цікаві фактологічні відомості, як-от вислів М.Гайдеггера про те, що “герменевтична філософія — це справа Гадамера”. Автор представляє широку історію ідей у такій послідовності: грецька і християнська герменевтика; між граматикую і критикою; романтична герменевтика; питання історизму; герменевтика як інтерпретація екзистенції; універсальна герменевтика; діалоги та дискусії. Підкреслюючи здатність мислити (у т.ч. запитувати й чути) як головну ознаку бути людиною, Ж.Гронден пише про готовність і здатність розуміти, внутрішній логос і настроєність на розмову. На його думку, розглядаючи фундаментальний герменевтичний характер наших зв’язків зі світом, герменевтика в жодному разі не відмовляється від філософського універсалізму — вона здійснює його. Із 231 сторінки тексту книжки 87 складають бібліографія і примітки.

Відзначимо, що М.Гайдеггер, засновник філософської герменевтики, не набув у нас досі належної популярності. Утім, він не став “модним” автором і в Німеччині. Причина, найвірогідніше, полягає в абсурдних звинуваченнях у нацизмі, яких, до речі, не уникнули Г.-Г.Гадамер і навіть Ж.Гронден за спроби “вигородити” автора “Істини і методу”. Пояснення може бути таке: тоталітарне мислення не зникає разом із тоталітарними режимами. Більше того, щоб стати жертвою тоталітаризму, зовсім не обов’язково жити в умовах диктатури. Повертаючись до Гайдеггера, серед його власних книжок, важливих для освоєння герменевтичної проблематики, згадаємо насамперед “Буття і час”²⁸ та “Праці і роздуми різних років”²⁹. У своєму методичному посібнику “Герменевтика”³⁰ я спираюся на маловідомий діалог Гайдеггера “Вечірня розмова в таборі для військовополонених”³¹, який 1998 року був перекладений з німецької лише українською мовою. У коментарі до курсу пропонується кілька важливих тез. По-перше, існує нерозривна єдність усіх герменевтичних традицій у світлі філософської настанови М.Гайдеггера “я є”³². Тобто герменевтика, попри те, що має багато визначень і спрямувань, є цільним ученням про розуміння.

²⁸ Хайдеггер М. Бытие и время. — М., 1997.

²⁹ Хайдеггер М. Работы и размышления разных лет. — М., 1993.

³⁰ Квіт С. Герменевтика. — К., 2005. Книжка також вміщує програму курсу “Основи герменевтики”, бібліографію та Інтернет-ресурси з герменевтики, включно з енциклопедіями, словниками, першоджерелами і спеціалізованими виданнями.

³¹ Гайдеггер М. Вечірня розмова в таборі для військовополонених // Українські проблеми. — 1998. — № 1.

³² Так означував онтичну ситуацію (за М.Гайдеггером) П. Рікер, відзначаючи “пріоритет “я є” у відношенні до “я мислю”. Він також писав: “Я є” більш фундаментальне, ніж “я кажу”. Необхідно, щоб філософія йшла до “я кажу”, відштовхуючись від позиції “я є”, щоб у середині самої мови вона перебувала “на шляху до мови”, як того вимагав Гайдеггер (Конфлікт інтерпретацій. — М., 1995. — С. 410).

По-друге, ця настанова уможлиблює ще один важливий герменевтичний, а саме есеїстичний наголос у традиції насамперед Св.Августина, М.Монтеня і Б.Паскаля. Есеїстика — продукт християнської цивілізації, тому що вимагає відповідного ідеалістично-іраціонального типуажу автора. У стародавніх греків хіба зухвалий Одиссей подекуди наближається до цих вимог, хоч сам він і “хитромудрий”. Есеїстична герменевтика переносить спроможність розуміти й відповідальність за інтерпретаційні висновки (як своєрідний цивілізаційний нонконформізм) на автора, котрий стає “активним читачем” (Т.Бреза), створюючи у пошуках адекватної інтерпретації та істини свій власний дискурс. За висловом У.Еко, есеїстика становить таку собі “надінтерпретацію” в позитивному розумінні.

По-третє, завдяки М.Гайдеггеру, сучасна герменевтика співзвучна з філософією. Він здійснив поворот до грецької філософської традиції міркування як стратегії мислення. Герменевтика отримує філософський інструментарій і сама стає філософією, щоправда, у сенсі одержання відповідей на конкретні практичні запитання. Пам’ятаємо, що Гайдеггер вказував на принципову непрактичність і “несвоєчасність філософії”, оскільки “вона не є “знанням”, яке можна відразу використати”, “вона робить з нас щось, якщо ми нею займаємося”³³. Тобто філософська розмова, як і процес розуміння та інтерпретації, змінює нас самих — це вже перехід до герменевтичного кола в навітленні Гадамера. І навпаки, набуваючи філософського статусу, герменевтика зовсім не розриває свої зв’язки з методами, перед якими внаслідок домінування ідеологій у ХХ ст. у багатьох теоретиків сучасної герменевтики справді виникає сильне упередження. Тому вони застерігають, закликають пам’ятати про загрозу абсолютизації методу до рівня якоїсь нової ідеології, як відходу від адекватного розуміння. Організуючи спрямоване на здобуття істини “правильне” міркування, ми в разі потреби актуалізуємо ту чи ту методологію.

По-четверте, продовжуючи медитації над тим, чим, власне, є герменевтика, що є природним, оскільки постійне досягнення розуміння її іманентна мета, лишаємо відкритим питання про актуалізацію сутності філософської герменевтики. Нам треба з’ясувати, чи вона є міркуванням про саму себе, з чого народжується небезпека створення нової метафізики (від якої ми перед тим утекли завдяки тій же герменевтиці), чи шлях це в напрямку досягнення певного конкретного розуміння, зокрема масово-комунікаційного (по)розуміння.

³³ Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге. — М., 1991. — С. 146.

Наші презентації

Д.І.Чижевський.

Порівняльна історія слов’янських літератур: У 2 т. — К.: ВЦ "Академія", 2005. — 288 с. (Альма-матер).

Уперше публікується праця Дмитра Чижевського “Порівняльна історія слов’янських літератур”, що вийшла 1968 р. в Берліні німецькою мовою (перекладачі О.Костюк — кн.1 з прим. автора та М.Ігнатенко — кн.2, коментарі перекладача). “Від часу написання німецькомовного двотомника “Порівняльна історія слов’янських літератур” минуло понад сорок років. Попри те, що на змісті її позначилася самобутність Д.Чижевського як ученого, вона є “дитям” своєї епохи, тобто уявлень про слов’янський літературний процес, який шанували в західному літературознавстві середини ХХ ст.” — зазначає у ґрунтовній передмові “Порівняльна славістика в інтерпретації Дмитра Чижевського” М.Наєнко.

